

ВКЛАД ФЕДОРА САРАНИ В ЗБАГАЧЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

*Олена Повистак,
старший бібліотекар МАУП,
здобувач КНУКіМ*

Безсмертна спадщина геніального сина України Тараса Шевченка належить всьому людству. Її досліджують, популяризують літературознавці, мовознавці, мистецтвознавці, історики, філософи та спеціалісти з інших галузей знань. Велика роль у справі глибокого вивчення та популяризації творчості Великого Кобзаря належить також бібліографам.

Важливий внесок у цю справу вносять шевченкознавці, які шляхом бібліографічних публікацій, висвітлюють творчу спадщину поета. [5, С. 212—218] – від перших бібліографічних повідомлень про видання Шевченкового “Кобзаря” до сучасних капітальних бібліографічних посібників про його життя та діяльність.

Бібліографії, як відомо, належить важлива роль в справі справжньої, глибокої роботи над вивченням творчості Тараса Шевченка. Не зважаючи на велику кількість бібліографічних видань, повністю чи частково присвячених поетові, постійно відчувалася потреба у виданні синтетичного зведення бібліографічної Шевченкіани.

Над бібліографуванням Шевченкіани в різний час працювали українські, російські, білоруські, вірменські, грузинські бібліографи та літературознавці, а також вчені зарубіжних країн – насамперед Чехії, Польщі та Болгарії. Воно займає значне місце у працях І.Франка, М.Комарова, М.Гербелья, В.Межова, І.Айзенштока, О.Багрія, І.Бойка, Ю.Меженка, М.Плевака, М.Яшека, та інших українських бібліографів XIX і XX століть.

Першим бібліографом життєвого та творчого шляху Т.Шевченка був російський видавець, літературознавець та бібліограф М.Гербель, який до “Кобзаря” виданого у 1860 році в Санкт-Петербурзі додав “Список печатних сочинений Т.Г.Шевченка”.

У різний час, при висвітленні питань складання наукової бібліографії Шевченкіани, робились спроби аналізу виданих по-

кажчиків. Проте з появою в останні роки нових ґрунтовних бібліографічних праць, присвячених Тарасу Шевченку, потреба їх у науковому аналізі зростає.

Варто відзначити, що серед перших бібліографічних видань, присвячених поетові, важливе місце належить покажчику відомого українського бібліографа М.Комарова “Т.Г.Шевченко в літературі та искусстве. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т.Шевченка”, що вийшов окремим виданням в Одесі у 1903 році.

Успішно розвивалася названа бібліографія і в пізніші роки. Так, у 1921-му році бібліограф М.Яшек видав покажчик “Т.Г.Шевченко. Матеріали до бібліографії (1903 —1921)”, хронологічно продовжуючи згадану працю М.Комарова.

Не знижувався інтерес до бібліографування шевченкознавчих матеріалів і згодом, навпаки — він посилювався. Багато цінних бібліографічних даних містили історіографічні огляди О.Білецького, Є.Кирилюка, шевченкознавчі праці інших українських дослідників. Над бібліографуванням шевченкіани працював також М.Плевако, який очолював кабінет бібліографії Інституту Т.Шевченка в Харкові. З’явилися бібліографічні покажчики і огляди Шевченкіани інших дослідників.

Варто детальніше зупинитися на працях відомого українського бібліографа XX століття Ф.Сарани. Створення книжкової та бібліографічної Шевченкіани проходить червоною ниткою через усю діяльність вченого. Його бібліографічні праці сприяли глибокому вивченню і популяризації творчої спадщини Кобзаря, а також створенню необхідної інформаційної бази для подальшого успішного розвитку Шевченкознавства.

Перу Федора Кузьмовича належить півсотні робіт про Т.Шевченка [10, 26 с.]. Варто зазначити, що у творчій біографії Ф.Сарани важливе місце займала бібліографія, особливо ж – Шевченкознавча.

У роки Великої Вітчизняної війни, дослідник-фронтовик звертав увагу на вплив творів Великого Кобзаря на воїнів, величезне їх значення для патріотичного і волелюбного виховання. В його фронтовому планшеті протягом війни весь час зберігався “Кобзар”. Вивчення, збір та бібліографування матеріалів про життя і творчість Т.Г.Шевченка, виданих у роки війни — один із важливих аспектів у роботі вченого-бібліографознавця.

Перша його робота — бібліографічний посібник “Т.Г.Шевченко (Роки Великої Вітчизняної війни)” вийшов у 1949 році. В ньому з максимально можливою повнотою автор описав публікації творів Великого Кобзаря та матеріалів про нього, що були

видані з 22 червня 1941 – по 3 вересня 1945 року. Матеріал у покажчику класифіковано тематично за дев'ятьма основними розділами:

- Твори Т.Г.Шевченка.
- Переклади творів Т.Г.Шевченка.
- Бібліографія, творчість і значення Т.Г.Шевченка.
- Т.Г.Шевченко в мистецтві.
- Образ Т.Г.Шевченка в художній літературі.
- Шевченківські місця та музеї.
- Патріотичне значення творчості Т.Г.Шевченка у Великій Вітчизняній війні.
- Вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка.
- Видання творів Т.Г.Шевченка.

Крім творів Т.Шевченка, тут забібліографовано плакати, нотні видання, репродукції картин, листівки та інші видання, пов'язані з творчістю Кобзаря. Ми дізнаємося, що у війну в твори Шевченка часто вмонтовувалися політичні тексти і заклики до населення на тимчасово окупованій гітлерівцями території України. Ці книжечки-листівки не лише розкидалися з літаків, а й поширювали на окупованій території напівлегально, оскільки вихідні дані в них – місце та рік видання – свідомо подавалися правильно. Ці листівки – своєрідний літопис незабутніх днів, які завжди становитимуть винятковий інтерес для прийдешніх поколінь.

Працюючи над першим своїм покажчиком, Федір Сарана особливо ретельно виявляв забуті і маловідомі публікації. Відсутність у київських книгосховищах повних комплектів деяких газет і журналів років Великої Вітчизняної війни, особливо видань інших республік, або недостатня їх упорядкованість, не давала можливості скласти покажчик вичерпно повним. Для цієї праці вчений використовував фонди літературно-художнього музею і будинку-музею Т.Шевченка, Центрального державного історичного архіву УРСР, Інституту української літератури ім. Т.Шевченка АН України, Українського державного видавництва, Комісії по історії Великої Вітчизняної війни на Україні, виставки "Партизани України" та матеріали окремих осіб. Вчений також намагався відшукати і закордонні матеріали про Т.Шевченка, що зацікавили його у ході дослідницької роботи. Ось запис зі щоденника Ф.Сарани від 18.08.1947 року: "Відвідав Українське товариство культурного зв'язку з закордоном. Мене дещо цікавило із загальних положень, що стосуються мого листування з Українським музеєм у Празі, та взагалі одержати від товариства деякі довідки про самий музей і його шевченківський відділ" [13]. Читаючи щоденник вченого, ми бачимо, як багато свого вільного часу він віддає пошукам нових видань Т.Г.Шевченка. Ще один із його записів: "Відшукав у Видавництві всі видання, що мають будь-яке відношення до Тараса Григоровича Шевченка у Вітчизняній війні і що будуть використані в покажчику, до складання якого я приступив" [11].

Листуючись з Українським Товариством у Празі, він охоче надавав їм матеріали, що їх цікавили, а саме, "... підготував для передачі Українському музею в Празі два комплекти газети "Радянська Україна" 1944—1945 рр.," а також "Надіслав примірник бібліографії Шевченківських публікацій Укрдержвидаву України музею в Празі: (Шевченківський відділ)" — пише далі в щоденнику [13].

Як бачимо, дослідник поставив перед собою завдання: збирати всю літературу про Великого Кобзаря, видану в Україні та за її межами. Цій справі він присвятив усе своє життя, зробивши значний внесок у висвітлення цієї теми. Варто відзначити, що йому допомагали визначні бібліографи того часу. Так, завдяки творчій та людській дружбі з Юрієм Олексійовичем Меженком Федір Кузьмович довгий час займався бібліографічною Шевченкіаною, оскільки ця тематика була для них спільною.

Ю.Меженко часто рецензував праці бібліографа і завжди дуже скрупульозно до них відносився. "Вислухав міркування на складений мною покажчик. Загальна думка позитивна, за винятком декількох технічних зауважень. Висловив побажання, щоб розширив тему, склав покажчик шевченківських публікацій за

роки війни всіх видавництв Радянського Союзу", читаємо в щоденнику Ф.Сарани [12].

Ю.Меженко завжди надавав відчутну допомогу вченому при збиранні книжкової Шевченкіани. Його настанови, любов до книжки, багатство знань були дуже корисними для молодшого колеги, той ще більше часу витрачав на бібліографування Шевченкіани. Про це свідчать рядки зі щоденника. Але хто відмовився б від такої почесної долі, як сприяти вивченню і популяризації Великого Кобзаря, внести й свою частку в цю велику справу. І дійсно, Тарас Григорович став мені ріднішим і ближчим. В цьому я вдячний шевченківському відділу Українського музею в Празі, що залучив мене до опрацювання бібліографії, та Юрію Олексійовичу, що зумів прикріпити саму ніжну повагу до цієї затії" [12].

Ф.Сарана вважав Юрія Олексійовича своїм вчителем. Віддуючи його, Федір Кузьмович завжди намагався поповнити його шевченківську колекцію. "Передав дещо з шевченківських публікацій Укрдержвидаву, чим збагатив його колекцію... Я задоволений, що допоміг йому" [14]. Так, у листі до Ф.Сарани від 13 січня 1959 року Ю.Меженко повідомляє, що "... за минулий рік до його шевченкіани надійшло всього 347 одиниць, із них 183 від Ф.Сарани" [1]. Юрій Олексійович завжди сприяв тому, щоб і бібліотека його колеги поповнювалася і при нагоді завжди дарував книжки.

Виконувана вченим бібліографічна робота, була дуже складна, адже в Україні не було повної збірки тих матеріалів, які той хотів представити у своєму покажчику. Чимало з них вчений розшукав самотужки, що надало роботі великої ваги та значення, актуальність чого не втрачено й до сьогодні.

Варто також відзначити старанність Ф.Сарани при складанні запланованої бібліографічної роботи. Він виявляв надзвичайну увагу до бібліографічного опрацювання творів друку, їхнього точного і лаконічного опису. Про це свідчать його численні роботи, в тому числі і перший бібліографічний покажчик, який відзначається високою культурною складача. І нині він є неocenним джерелом для наукового вивчення проблем шевченкознавства. Варто відзначити, що вже тоді вчений розглядав бібліографію, як важливу галузь джерелознавства та діяльності, яку, на превеликий жаль, надто довго вважали другорядною й суто допоміжною, хоча насправді вона — незамінне підґрунтя будь-якого наукового пошуку.

Наступну публікацію на шевченківську тематику Ф.Сарана опублікував у 1951 році в журналі "Советская книга". Це була ґрунтовна рецензія на книжку "Т.Шевченко в документах і матеріалах" [5, с. 102—104].

У 1958 році Федір Кузьмович друкує "Матеріали до бібліографії за роки Великої Вітчизняної війни" [4, С. 116—171], що було підсумком його творчих пошуків з бібліографічної Шевченкіани. У передмові до покажчика він пише: "Інтерес до вивчення життєвого і творчого шляху, творчості і революційної діяльності Шевченка з року в рік зростає. Цей інтерес з особливою силою проявився в роки Великої Вітчизняної війни..." [4, С. 116].

Покажчик став важливим надбанням бібліографічної громадськості. Він уміщував з можливою повнотою зібрані відомості про публікації творів поета і, їхнє поширення і популяризацію у роки війни, також матеріалів про його життя і творчість. Бібліограф був упорядником цього покажчика. У 1957 році він розпочав регулярно друкувати поточну бібліографію Шевченкознавства у щорічних збірниках праць наукових Шевченківських конференцій. І такі публікації вченого з'являлися протягом десяти років. Виняток становлять лише щорічники за 1963 і 1964 роки, де названа бібліографія не друкувалася, а опубліковані за цей час шевченківські матеріали увійшли до праці Ф.Сарани "Т.Шевченко. Бібліографія ювілейної літератури" (К., 1968).

Щорічники Ф.Сарани мають характер фактично вичерпної реєстрації всіх друківаних матеріалів, що стосуються життя та творчості Т.Шевченка. Тут представлені книги, брошури, наукові розвідки, популярні статті, хронікальні матеріали, дрібні замітки, розділи із загальних праць, іноді навіть незначні згадки про Кобзаря, які, звичайно, до покажчиків науково-допоміжного характеру не вводили. Вони дають точне уявлення про широкий інтерес наукової громадськості до творчості поета і служать водночас

цінною основою для відбору науково важливих матеріалів з Шевченкознавства — а це від 400 до 500 назв книжок, газетних та журнальних статей, виданих на Україні та Росії.

Відомий шевченкознавець, член-кореспондент АН УРСР Є.Шаблювський називає роботу Ф.Сарани в шевченківському напрямі подвижницькою і у вітальному слові з нагоди 50-річчя науковця сказав: "Чесність, добропорядність, невичерпна доброзичливість — в поєднанні з широкою ерудицією — зробили Вас, Федоре Кузьмовичу, постійним діяльним учасником усіх наших здобутків у галузі літератури, культури, особливо в Шевченкіані" [10, С. 12].

І нарешті в 1968 році виходить капітальна праця Ф.Сарани "Т.Г.Шевченко: Бібліографія ювілейної літератури. 1960—1964", (К., 1968. — 624 с.), що увійшла до золотого фонду нашої бібліографії. Тут зібрано і систематизовано понад 11 тисяч найрізноманітніших матеріалів, надрукованих з нагоди 150-річчя від дня народження та 100-річчя від дня смерті геніального сина України. Бібліограф вважав покажчик ювілейної Шевченкіани хронологічним продовженням фундаментального двотомного бібліографічного покажчика про життя і творчість Т.Шевченка, виданого в 1963 році [8, С. 278].

Проте, на відміну від двотомника тут бібліографується не лише література про Кобзаря, а також його твори і художня література на Шевченківську тематику. Замість хронологічного тут прийнято систематичне розташування матеріалу. Шевченківська література за 1960—1964 роки, як ніколи, численна й різноманітна. Тому, на думку упорядника, розташування її в основному ряді дуже важливе, бо її потрібно класифікувати так, щоб легко було знайти серед кількох тисяч бібліографічних запитів необхідний.

У покажчику дослідник з можливою повнотою збирає всі книжкові видання та матеріали з журналів, у тому числі й передруки раніше опублікованих праць і художніх творів. З газетних матеріалів автор відбирав лише незначну частину, проте не обмежує себе центральними газетами, а вводив окремі статті та інші публікації з різних українських і російських джерел, де вміщено повідомлення про заходи з приводу вшанування Великого Кобзаря, що дозволило повніше відобразити розмах підготовки і відзначення шевченківських ювілеїв. На жаль, до покажчика не увійшла численна література з періодичних видань, що з'явилася з нагоди ювілеїв мовами народів СРСР і зарубіжних країн.

Копітка і надзвичайно ретельна праця Федора Кузьмовича Сарани дала вітчизняній науці прекрасний бібліографічний довідник з вивчення спадщини Великого Кобзаря. Покажчик свідчив про те, що в ювілейні роки вперше було повністю видано мистецьку спадщину Т.Шевченка, з'явилися фототипії першого видання "Кобзаря", "Малої книжки", "Більшої книжки", було опубліковано чимало вперше розшуканих дослідниками раніше невідомих текстів поета, спогади сучасників про нього.

Покажчик високо оцінила преса. Вимогливий рецензент Ю.Меженко назвав цю працю "прекрасною і цінною" [9, С. 3], відзначаючи незначні недоліки роботи: "Слід сказати, що незважаючи на величезну різноманітність матеріалу, на тематичне й жанрове багатство, автор систематизував його успішно. Якщо й зустрічаються неточності, то не такі, що мають принципове значення... А поза тим треба визнати, що шевченкознавство збагатилося ще однією прекрасною бібліографічною роботою" [9, С. 3].

Л.Гольденберг писав: "Широке охоплення матеріалів, висока культура їх бібліографічного опрацювання зробили працю Ф.Сарани, як і попередні його щорічники літератури про Шевченка, надійним довідковим джерелом, ґрунтовною базою для створення різноманітних видів бібліографічних посібників для різних категорій читачів. Вона безперечно, є цінним продовженням бібліографічної шевченкіани" [3, С. 82].

Дійсно, названі роботи дослідника дуже корисні і для нинішнього читача, адже автор опрацював чимало архівних матеріалів, з яких той знайде для себе багато цікавих і маловідомих фактів. Покажчики Ф.Сарани підготовлені із знанням справи, вони збагачують новими фактами бібліографічну Шевченкіану, становлять інтерес не лише для спеціалістів-бібліографів, численних

науковців, а й для всіх, хто цікавиться історією розвитку Шевченкознавства в Україні.

Особливе місце у вивченні та збагаченні бібліографії Шевченкіани займає вступна стаття Ф.Сарани "Тарас Шевченко в бібліографії" до покажчика, укладеного М.Багричем — "Т.Г.Шевченко. Бібліографічний покажчик (1917—1963)", (Х., 1964. — 154 с.). Тут він докладно зупиняється на ролі бібліографії у вивченні творчості поета, характеризує внесок у популяризацію його спадщини українських вчених, М.Комарова, М.Яшека, Ю.Меженка, О.Багрія та інших. Говорячи про тодішній стан розробки бібліографічної Шевченкіани, вчений підкреслював значення щорічних публікацій та оглядів матеріалів з даного питання, а також наголошував на недостатності уваги до іноземних видань та публікацій.

Отже, вклад Федора Кузьмовича Сарани в українську бібліографію, незаперечний і передусім, у бібліографічну Шевченкіану. Та окремо потрібно виділити публікації дослідника про діяльність відомих шевченкознавців М.Яшека, М.Новицького, Ю.Меженка, Є.Кирилюка, М.Багрича, П.Жура, Є.Шаблювського та інших. Всіх їх він характеризував з великою пошаною і теплою, віддаючи належне їхній невтомній і великій праці з вивчення і популяризації спадщини Кобзаря.

Вивчивши бібліографічну Шевченкіану за останні сорок років, ми можемо з повною впевненістю стверджувати, що вклад в цю справу у Ф.Сарани найбільший.

Отже, бібліографічна Шевченкіана Федора Кузьмовича Сарани це:

- важливе надбання українського Шевченкознавства;
- нове в методиці бібліографування: ним прокладено "місток" між бібліографічною Шевченкіаною матеріальною України та української діаспори ближнього і дальнього зарубіжжя.

Бібліографічна Шевченкіана вченого становить інтерес ще й тому, що вона найдосконаліша за хронологічним обсягом матеріалу, за ретельністю його добору та систематизацією. Проте вичерпно бібліографічна Шевченкіана бути не може, тому що це праця багатьох поколінь бібліографів.

Список використаної літератури

1. Архіви матеріали Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка, Папка № 28, Лист Ю.О.Меженка Ф.К.Сарани від 13.01.1959 року.
2. Герасценко М.В. Про вшанування пам'яті визначного бібліографа Ф.К.Сарани // Вісн. Кн. палати України. — 1997. — № 1. — С. 30—31.
3. Гольденберг Л.І.Новий внесок у Шевченківську бібліографію //Архіви України. — 1968. — № 5. — С. 82.
4. Питання Шевченкознавства. — К., 1958. — С. 116—171.
5. Сарана Ф.К. // Совет. кн. — 1951. — № 7. — С. 102—104. Рецензія на книгу: Т.Г.Шевченко в документах і матеріалах. — К.: Держполітвидав УРСР, 1950. — 516 с.
6. Сарана Ф.К. Стан і завдання бібліографії шевченкіани // Збірник праць дев'ятої наук. шевченків. конф. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — С. 212—218.
7. Сарана Ф.К. Тарас Шевченко в бібліографії // Багрич М.І. Т.Г.Шевченко: Бібліогр.покажч. (1917—1963). — Х., 1964. — С. 5—10.
8. Т.Г.Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839 — 1959. — Т.1 — 2 — К., 1963
9. Меженко Ю.О. Продовження шевченкіани // Літ.Україна. — 1968. — 22берез. — С. 3.
10. Федір Кузьмич Сарана: Бібліогр. покажчик / Держ. б-ка України: Уклад.: Н.Ф.Королевич, Ю.С.Зубець. — 1993. — 26 с.
11. Центральний державний архів літератури і мистецтва (далі — ЦДАЛМ). Папка № 4, Запис з шоденника Ф.К.Сарани від 4.08.1947 року.
12. ЦДАЛМ. Папка № 4, Запис з шоденника Ф.Сарани від 16.08.1947 року.
13. ЦДАЛМ. Папка № 4, Запис з шоденника Ф.Сарани від 18.08.1947 року.
14. ЦДАЛМ. Папка № 4, Запис з шоденника Ф.Сарани від 2.09.1947 року.